

RUTTNANDE RÄTTSSSTAT

Den usla behandlingen av asylsökande i Sverige är ett symptom på att vi i vårt samhälle börjar vika från principen om mänskliga rättigheter, skriver Agneta Pleijel. Det kommer att bli värre, fortsätta sprida sig till andra områden, om vi inte reagerar nu.

ÄNTLIGEN FICK JAG SE STRINDBERGS SPÖKSONATEN i Mats Eks uppsättning på Dramaten, en lysande koreograferad dans runt förtiget och förträngt. Och i en scenografi som påminner om något av Caremas äldreboenden, bland gubbar och gummor, dementa och själsfrånvarande.

Det är mycket som är dolt i pjäsen. Men nu ska alla hemligheter blottas! Strindberg var en mästare på det. Hans protagonist är gubben Hummel. Som har hållhakar på de andra. Han avslöjar den ena väl bevarade hemligheten efter den andra – skändliga, snaskiga, små och stora. Och samtidigt avslöjar han sig själv.

Ur hans ansiktsmask lyser Stina Ekblads förtvivlade ögon fram – hos en gubbe som varit en bedragare, äktenskapsbrytare och despot. Härsklysten och ensam. Genom det han konfronterar de andra på äldreboendet med och tvingar dem att erkänna som sanning, ligger hans enda återstående sötma: hämnden.

Det är underbart gjort; med humor, medkänsla och precision, och varje gestalt är en särskild individ. De där ögonen i ett åldrat gubbansikte vill inte släppa. Genom den vidöppna blicken halkar vi, åskådarna, rakt ner genom åren till en barndom. Som stavas kärlekslöshet. Och pervertering av en gång uppriktiga känslor. Pjäsen skrevs för länge sen, och hur ser det ut nu?

Lever vi i ett samhälle där pengarna är det enda mätinstrumentet för värde och där ord som medkänsla, humanitet, moral, respekt och människovärde börjar bli tomma begrepp? Men överallt talar vi ju om etik. Överallt används ordet, och överallt finns kurser. Vad betyder ordet? Plötsligt får jag för mig att Mats Eks äldreboende liknar en åldrad europeisk befolkning, instängd i omständigheter som den inte längre kan rå över. Och som har hamnat i en förlamande motsättning mellan oförenligheter.

Jag går hem och letar efter anteckningarna från sociologen Zygmunt Baumans föreläsning på Södra teatern i Stockholm förra sommaren. Den var inte särskilt uppmuntrande, han såg mörkt på vår samtid. Balansen mellan nationellt och globalt har förryckts. Det är den globala ekonomin som styr, och var finns makten? Den tycks flyga runt i cyberrymden.

Aldrig har mänskligheten stått inför större utmaningar som den saknar lösningar på, menade han. Han kallade vår tid för ett »interregnum» där den gamla ordningen som vi kände den inte fungerar längre, och där ingen ny ordning är i sikte. Gamla värderingar har blivit dysfunktionella. Det som erbjuds den rika världen är shopping. Också moralen kommersialiseras, menade han, eftersom det inte finns någon värdemätare utom ekonomin.

Med en träffande bild beskrev han hur vi sitter i ett flygplan, styrt av en autopilot. Vi vet inte vart vi är på väg och inte heller att flygplatsen vi ska landa på inte är byggd ännu. Det är vad moderniteten har lett till, enligt Bauman. Till moderniteten hör migrationen. Den är en naturlig och logisk följd av utveckling, framsteg och ekonomi. En gång gick migrantströmmarna till Amerika och till kolonierna. Nu har de vänt.

Migranterna kommer nu hit till Europa, och tycks hota välfärden här. Det skapar ett moraliskt problem. I Italien står immigranterna idag för 11 procent av BNP – men inte en enda av dem har parlamentariska rättigheter. Hur kan EU tillåta det – utan att underminera en av Europas hörnstenar, demokrati och mänskliga rättigheter? frågade Bauman. De europeiska staterna rider spärr mot immigrationen. Och här finns en paradox.

Europas befolkning är inte bara åldrad utan minskande. Det behövs inom kort 30 miljoner nykomlingar om inte de europe-

iska ekonomierna och hela vår livsstil ska kollapsa, påpekade Bauman. Somliga nämner högre siffror, 50 miljoner. Immigranterna är helt nödvändiga, men Europa bygger murar för att hålla dem borta. Det är sannerligen en paradox – det som pågår är en krock mellan realitet och politik.

Hur kommer det sig att politiken lägger ner en sådan möda på att hålla invandrarna borta, samtidigt som den säljer ut några av den europeiska civilisationens mest omistliga värden? En central fråga. Förmodligen den mest centrala av alla. Det som skiljer gubben Hummels tid från vår egen är att politiken är ute på marknaden. Politikerna måste sälja in sina budskap så att de kan klara nästa val. I motsats till Per Albin Hansson måste en politiker idag sitta i tv-soffor och se bra och tilltalande ut för potentiella väljare.

De som lade sin röst på Per Albin Hansson visste oftast inte ens hur han såg ut. Dagens politiker får genast veta om de faller väljarna på läppen, genom opinionsundersökningar två gånger i månaden eller oftare. Detta tvingar dem till ett sorts reklammarknadsbeteende. Marknadsanpassningen gör politikerna sämre än de skulle behöva vara.

Den som är rädd för att inte ha väljarna med sig tvingas till en kortsiktig politik. Ett långsiktigt perspektivtänkande har blivit dyrt och bestraffas. Politiker är emellertid valda för att leda, inte för att springa efter ofta nyckfulla dagsopinioner.

Vi måste ha invandring, annars går det åt helvete. Men om en politiker skulle våga komma med ett så klart budskap, riskerar han eller hon förlust i nästa val. Istället får man ägna sig åt kortsiktiga lösningar.

Det gör att vi befinner oss i en bisarr situation. Politiken befattar sig inte med de verkligt viktiga och brännande frågorna. Mest handlar den följaktligen om pengar, det vill säga tjabbel om fördelningpolitiken. Någon klok människa – kanske var det professorn i juridik Anna Christensen – sa att om man ska se var ett samhälle och en rättsordning börjar ruttna ska man rikta ögonen mot de områden där insynen är minst och där de svagaste befinner sig: det är åldringsvården, kriminalpolitiken och flyktingpolitiken.

Man ska intressera sig för dem som mest av alla saknar röst, alltså för de dementa, för fångarna och för flyktingarna. Behandlingen av dem visar var vi befinner oss eller är på väg. Så låt oss se på behandlingen av flyktingar och asylsökande i Sverige. Där är tillståndet i stark förruttelse.

Vi fick en ny asylordning 2006. Det kallades för en reform. Nu skulle rättsäkerheten stärkas för flyktingar, hette det. Men för den som minns tillkom reformen sedan ett statsråd stätt i talarstolen och ljugit om de apatiska barnen som skulle må bättre av att avvisas. Det krävdes fem år av journalistiskt grävande, ett jättearbete av Gellert Tamas, för att klargöra hur det gick till när svårt sjuka barn och deras familjer deporterades.

Med polis. Efter brutala inläsningar i häkten. Med fastbindning av ångestskrikande barn på flygplansgolv. Och transport till flygplatser där familjer med devitaliserade barn lämnades utan att någon vidare bekymrade sig för dem. Och om hur läkare förhindrades att vara etiska – en läkare får enligt läkaretiken inte frånhända sig en patient utan att ha försäkrat sig om att personen får nödvändig vård. Gellert Tamas *De apatiska* berättar om en politisering av hanteringen av flyktingar, dirigerad uppifrån.

En flykting som kommer till Sverige borde ses och behandlas som ett rättssubjekt. Det finns en asylrätt, en utlänningslag och konventioner som Sverige har undertecknat. Istället behandlas flyktingen med en misstänksamhet som om han eller hon vore kriminell. En enorm apparat sätts igång för att undersöka om flyktingen är »trovärdig«.

Även om Migrationsverket inte ifrågasätter att flyktingen har råkat ut för förföljelse kan han ha ljugit om en detalj, till exempel om sin flyktväg. Det är inte särskilt konstigt. Flyktingen har förmodligen kommit med hjälp av flyktingsmugglare som hotat med repressalier om flyktvägen avslöjas. Det känner Migrationsverkets tjänstemän naturligtvis till. Men en enda sådan detalj kan användas för att underminera flyktingens »trovärdighet« och motivera avslag.

En flykting ska kunna identifiera sig. Många flyktingar saknar emellertid identitetshandlingar. Hur ska en uigur på flykt från Kina där han inte tillåtits ha ett pass kunna skaffa fram den identitetshandling som Migrationsverket kräver? Flykting-smugglare berövar ofta flyktingar deras id-handlingar; det är inte ovanligt eftersom de behövs för nya smugglingar.

Identitetsprövningarna tar oerhörd tid och lämnar under tiden inte sällan flyktingen i häkten och förvar. Enligt lagen har Migrationsverket ett utredningsansvar. Det är sålunda Migrationsverkets uppgift att utreda omständigheterna som rätt vid flykten. Detta ansvar åsidosätts för det mesta. Här gäller istället en omvänd bevisordning: en flykting krävs på bevis för att han eller hon talar sanning.

Det skiljer förfarandet i migrationsdomstolarna från varje annan svensk domstol. En mördare eller våldtäktsman har inte att själv bevisa sin oskuld. Det är rättsväsendets och domstolens sak. Men inom flyktingpolitiken gäller den omvända bevisbördan, det är den asylsökande som ska framlägga bevis för att han eller hon har blivit utsatt för det som åberopas som asylskäl.

Det är inte lätt, och när migrationsmyndigheterna därtill undandrar sig det utredningsansvar som lagen ålägger dem kan det vara omöjligt. På detta område råder godtycket. Åtskilliga flyktingombud och flyktingadvokater har påpekat det, men förvägs. Den 13 mars i år anordnade Etikkommissionen i Sverige en diskussion om dessa saker på ABF-huset i Stockholm, med föreläsningar av flyktingadvokaten Sten de Geer och Simon

Andersson, tidigare flyktingjurist och nu doktorand i processrätt vid Stockholms universitet.

De gav exempel i överflöd på kitsligheten i »trovärdighetsfrågan», på den omvända bevisbördan, på bristen på utredningsansvar och negligering av läkaretiken. Trots läkarintyg som bekräftar att flyktingen lider av posttraumatiskt stressyndrom och har skador som stämmer med asylberättelsen, händer det inte sällan att Migrationsverket ifrågasätter det och därmed också övertar rollen som medicinsk expertis.

Sverige har åtskilliga gånger kritiserats av FN-organ för att utvisa tortyroffer. De apatiska barnen ökar nu återigen oroväckande i antal, utan att det denna gång skapar rubriker. En stor del av dem kommer från områden där de utgör förföljda minoriteter, som uigurer från Kazachstan eller romer från Serbien. Som vi vet råder det i flera europeiska länder en stark förföljelse av romer som utsätts för brutala övergrepp – antiziganism. Det hindrar inte Migrationsverket från att utvisa svårt sjuka, ibland i koma och sondmatade, barn och deras familjer dit.

Sten de Geer och Simon Andersson underströk att det inte är lagen det är fel på. Den är koncis och klar och i stora drag bra. Om det är troligt att en flykting har torterats och riskerar ny tortyr, eller har skäl att frukta att bli dödad vid ett återsändande, har han eller hon lagligt rätt till skydd, punkt, slut.

Felet ligger i lagtolkningen och de felaktiga tolkningarna av lagstiftarens vilja. Simon Andersson drog sig inte för att säga att Migrationsverket inte borde kallas för myndighet utan snarare för ett politiskt organ. Det finns enligt hans åsikt inget rättsområde i Sverige som är lika bristfälligt som flyktingpolitiken.

Kan vi tänka sig oss ett femårigt svenskt barn som inte kan identifiera sig på en gata och för det blir inlåst tre månader i ett häkte?

Eller att vi själva, efter att ha utsatts för våldtäkt, mordförsök eller en polismisshandel som slagit oss blå och gula och därefter ha flytt i stängda truckar utan mat och vatten, skulle bli förnedrade genom en misstänksamhet och misstro som sträcker sig långt utöver gränserna för mänsklig respekt?

Kan vi föreställa oss att vi skulle utsättas för att läsas in i förvar, berövas kontaktmöjligheter, få vistas där i månader och behandlas som kriminella i väntan på deportation av polis eller transporttjänstemän, för att sedan föras tillbaka till platsen vi flydde för vårt liv från? Naturligtvis kan vi inte det. Nej, aldrig i livet, eftersom vi är medborgare i en rättstat.

Etikkommissionen⁹¹ i Sverige är ett nätverk av frivilliga som grundades nyligen, för att väcka uppmärksamhet om att

⁹¹ Medlemskap i Etikkommissionen, som verkar för att asylrätten ska upprätthållas enligt 1951 års Genèvekonvention om flyktingars rättsliga ställning (och övriga gällande konventioner som Sverige har undertecknat) kostar 200 kronor, pg 61 72 58–9, uppg e-post för utskick.

mänskliga rättigheter inte tillämpas i asylpolitiken. Och som enligt sina stadgar ska verka för att försvara rätten till asyl. Det är ett nätverk som helt bygger på frivilligarbete. Det finns också andra nätverk av frivilliga som ger stöd åt flyktingarna och de papperslösa. Sammantaget är dessa organisationer en protest mot att humaniteten och etiken de facto håller på att urgröpas genom den bisarra situation som vi befinner oss i – nämligen att respekten för de mänskliga rättigheterna håller på att förtvina i Sverige liksom i Europa. Mänskliga rättigheter kan bara upprätthållas av en majoritet som inser dess betydelse för ett samhälle och dess kultur.

Låt mig återvända till Spöksonaten och de instängda åldringarna i uppsättningen på Dramaten. Skådespelarnas allvar, deras inlevelse, humor och kärlek gör att varje roll, även de osympatiska, blir ofantligt mänskliga. Det är konstens och kulturens uppgift. Att mänskliggöra medmänniskan är en etisk förpliktelse.

Det är följaktligen helt riktigt att koppla samman kultur och ett samhälles behandling av de mest utsatta individerna. Det är inte bara av vår godhet och allmänna välvilja som vi bör intressera oss för flyktingpolitiken. Vi har skäl att göra det för vår egen del och för oss själva.

Om det blir Fredrik Reinfeldt eller Stefan Löfven som kommer att leda oss och Sverige under den nära kommande framtiden kan vi inte veta. Det är hur som helst varken den ene eller den andre som kommer att rädda oss ur den förlamande krocken mellan realitet och politik – nödvändigheten av immigration ställd mot metoderna i avvsningspolitiken. Det är snarare vi som kan rädda dem genom att skaffa oss en uppfattning och framföra den.

Den som oroar sig för att bli behandlad som en hund, ett bylte eller en trasa på långvården eller äldreboendet, utan respekt för människovärde och värdighet, bör idag intressera sig för flyktingpolitiken. Detta det mest obelysta rättsområdet i landet handhar människor som verkligen saknar röst.

Om vi ser att de behandlas utan respekt för mänskliga rättigheter innebär det att fler kommer att behandlas så. Förfallet börjar alltid på det svagaste stället. Det är därifrån det börjar ruttna. Och förruttnelsen går vidare till andra områden, och når allt längre ut i samhället, och det blir svårt att försvara de värden som Europa har haft skäl att känna stolthet för: demokrati, likhet inför lagen, rättsäkerhet

Agneta Pejtel, född 1940, är författare, kritiker och medlem i Etikkommissionen. Hon har bl a skrivit romanerna *Drottningens chirurg* (2006) och *Syster och bror* (2009). Hösten 2012 utkommer *Litteratur för amatörer*, som är litteraturkritik och samlade essäer från 1960-talet och framåt. I 10TAL har hon bl a medverkat i ett samtal med Madeleine Grive om moderskapet, 00TAL #6/7 2001.